

“Hi ha interessos per dividir el món en dues bandes”

Us heu llegit la conferència del papa Ratzinger?

—Me l'he llegida i estudiada, i em sembla que correspon exactament al que diu el títol: “Fe, raó i universitat. Records i reflexions”. És a dir, el papa, amb —i s'ha de recordar— gairebé vuitanta anys, té ocasió de tornar a ser professor en una universitat i fer-hi un resum del que ha reflexionat durant dècades. S'ha de comprendre que la conferència té un caràcter de síntesi intel·lectual, no doctrinal i que es troba en un ambient universitari, que és bastant liberal: és a dir, que ell recorda com havia pogut, entre gent que pensava diferent, expressar-hi el seu pensament i aprendre els uns dels altres, tal com s'intenta fer a la universitat. El que passa és que en el món de la informació, el que diu (i més amb el seu càrrec religiós) té repercussions internacionals i amb altres sentits que no són els acadèmics.

—En la seva reflexió, Benet XVI contraposa la conjunció entre fe i raó a la “doctrina musulmana”...

—I a moltes doctrines més, també. I tant podrien molestar-se els protestants pel judici que fa sobre Luter i el luteranisme i la reforma protestant del segle XVI —la qualifica d'una deshel·lenització del cristianisme—, com l'islam o la incredulitat.

—I trobeu que és certa l'afirmació que si, des d'una perspectiva, diguem-ne, impregnada de filosofia grega, “no actuar segons la raó és contrari a la naturalesa de Déu”, per a l'islam, “en canvi, Déu és absolutament transcendent. La seva voluntat no va lligada a cap de les nostres categories, ni tan sols a la de la raonabilitat”?

—Jo no vull jutjar-ho directament. El que m'interessa i tinc obligació de fer és comprendre la lògica d'aquest pensament. No em toca jutjar ni l'oportunitat del discurs, que és una qüestió política —en el sentit general, social—, ni tampoc

Mikel de Epalza, catedràtic de la Universitat d'Alacant d'Estudis Àrabs i Islàmics i traductor de l'Alcorà al català, analitza l'actualitat del discurs de Benet XVI. I ho fa “com a islamòleg, que no musulmà”.

la veritat de les afirmacions, sinó d'on vénen, com són: i, d'entrada, cal dir que formen part d'un pensament bastant original. Per tant, encara que siguin fruit de dècades de reflexió, també es mereixen una possible discussió. Cal tenir present, així mateix, que es tracta d'un text provisional: no té, per exemple, notes a peu de pàgina. És un text molt meditat però també molt personal. No és un text magistral en el sentit religiós de la paraula, sinó en el sentit universitari (i en aquest sentit és magnífic: ben estructurat, pensat). I el presenta en una universitat alemanya, no pas a Roma ni a una recepció de peregrins o a un sínodo.

—Fa la impressió que d'alguna manera situa el cristianisme en el just terme mitjà entre la ciència i l'“excés de transcendència” de l'islam.

—És evident que aquest és un text de professor. Però és també una professió de fe. I en la dualitat de fe i raó, ell sempre posa la raó ajudant la fe. Se li nota —i no pot ser d'una altra manera— que qui parla és un creient; i un creient que és cap d'una religió particular: el cristianisme catòlic. Amb matisos diferents exposa, a partir de la seua fe, un discurs

a moltes veus en què analitza el pensament grec, el protestant, el de la il·lustració, el pensament ateu, l'islam. És un pensament molt ben estructurat per justificar la seua fe: veu les fes dels altres amb molta menys profunditat, no busca la coherència de l'interlocutor com hagués fet en un document sobre les relacions del cristianisme amb l'islam: reflexiona sobre la seua fe.

—D'aquesta síntesi entre “la fe bíblica” i el que ell anomena “interrogar-se sobre el pla filosòfic del pensament grec” en neix Europa, diu.

—Aquest punt és molt interessant. Encara que sigui secundari en el discurs, no ho és en el pensament del papa, ni tampoc de molta gent a Europa en aquest moment. L'Europa actual, per a molts polítics i pensadors, es basa en el llegat grecoromà, hel·lenístic; en el llegat cristià, sobretot medieval; en el llegat musulmà àrab; i en l'esperit de la il·lustració racionalista del segle XVIII. Hi ha qui pensa que s'ha d'insistir en l'aspecte cristià i suprimir l'aspecte de l'Islam que també, a l'edat mitjana, ha influït moltíssim en el pensament europeu. Aquesta insistència en el fet que, Europa, o és cristiana o no és Europa és un tema molt polític i molt delicat i lliga amb el rebuig a l'entrada de Turquia a la Unió Europea. Si el papa ha d'anar a Turquia d'aquí a uns mesos, aquesta qüestió té un relleu especial. I aquest viatge serà l'ocasió de matisar i completar el pensament de Benet XVI en relació amb el cas turc. Puc afegir alguna informació sobre això?

—Evidentment.

—La invitació fonamental per anar a Turquia surt del patriarca ortodox d'Istanbul (els cristians ortodoxos són una minoria que viuen encara en aquell país després de la gran expulsió dels grecs de Turquia després de la Primera Guerra Mundial), amb un interès conjunt del Govern turc i del patriarcat per crear un lligam més entre Turquia i Europa. És una espècie de pont, amb les seves difi-

cultats i els seus horitzons d'unió. Però jo tinc informació molt directa que al Vaticà també hi ha tot un grup que ha organitzat un congrés sobre les lluites entre Turquia i Europa durant la història, amb un títol explícit: l'agressivitat, o els atacs, de Turquia envers Europa. Volen fer veure que és impossible que Turquia tingui un pes tan important (són 80 milions de musulmans) en una Europa que ha combatut molt sovint. Ara bé: també és cert que possiblement la reacció de molta gent a aquest congrés ha causat que no es faci, com es pensava, a Roma, i es canvie l'escenari per Àustria, que, com sabeu, té un govern bastant dretà i antitúrc.

—En aquest context internacional, per què penseu que Benet XVI ha triat una citació que es pot treure tan fàcilment de context...?

—Això és interessant, perquè al tercer paràgraf ja hi va directament. Les dues citacions són d'una gran tradicionalitat dins de la polèmica antimusulmana que quasi no calia parlar-ne més. En comptes de citar bons estudis cristians, congressos, llibres moderns —que n'hi ha centenars— sobre les relacions islàmocristianes, per què escollir el llibre del professor de Múnster [Theodore Khoury, editor del diàleg entre Manel II Paleòleg amb un persa]? Diu que és una de les seves últimes lectures... Ja veurem si en el text definitiu té més erudició i hi posa més citacions complementàries. En aquest sentit, no puc valorar l'oportunitat de la citació, perquè no sé quina intenció tenia en incloure aquestes dues frases del segle XIV sense matisació. És clar que diu que això no és el seu pensament, però un atac a Mahoma mobilitza molta gent i no pensen que és simplement una citació acadèmica. La segona frase ["Déu no es complau amb la sang [...]"] mostra un cert pacifisme, perquè al papa li toca dir que la religió no ha de fomentar guerres.

—Potser hauria aconseguit transmetre més fàcilment aquest missatge amb un exemple propi de l'ús de l'espasa...

—És clar. Per això li han contestat —crec que encertadament— els turcs, dient-li si recordava les croades dels cristians, i que els antecessors de Manel II Paleòleg havien hagut de lluitar més contra les croades cristianes d'Occident que contra els turcs.

Una imatge d'arxiu de Mikel de Epalza, reticent a noves fotografies: "Els antecessors de Manel II Paleòleg van haver de lluitar més contra les croades cristianes d'Occident que contra els turcs."

—Com valoreu el fet de citar explícitament Mahoma, una figura que, precisament, uneix tota la diversitat musulmana?

—Sí. Posem-nos a comprendre la reacció musulmana. Mahoma és una personalitat que, a més de ser el cap religiós i polític, al mateix temps és objecte d'un sentiment d'amor, intimíssim però fortíssim, dels musulmans. I tot el que fa referència a Mahoma té un ressò molt fort entre musulmans i musulmanes, grans i petits, intel·lectuals i polítics... Això em recorda un congrés que vam organitzar a Còrdova, fa anys, i on tractàrem com els cristians poden apreciar positivament Mahoma: va tenir un ressò tremend. Poc després, vaig passar per Bagdad de visita privada i vaig trobar que m'esperaven a l'hotel uns imams xiïtes i em van dir: "Avui, que celebrem el naixement de Mahoma, és l'únic dia que ens unim 'xiïns' i 'sunnins' per pregar a la mateixa mesquita. Sabem que vostè i els seus amics han parlat bé de Mahoma, en un congrés: vingui a la mesquita i parli'ns uns minuts sobre el que han fet allà." I em van presentar dient: "Hi ha uns cristians que han dit bé del nostre profeta!" Ho tenen molt al fons del cor. S'ha de comprendre el sen-

timent musulmà sobre la persona de Mahoma. Que se li atribueixin coses fortes en contra els és molt difícil de suportar.

—...

—La primera obligació que tenen els musulmans —abans de l'oració, el dejuni, la peregrinació, l'almoïna— és la professió de fe: sempre que en tinguin ocasió, mentre no hi hagi perill, l'han de fer, però sobretot quan senten una cosa contra Déu, Mahoma, l'Alcorà... Fer-la i ja està, no cal que després continuïn la discussió. En aquell congrés que li he dit, al bell mig d'una conferència, s'alçava un musulmà i deia "Això no és veritat!", cridant. Després s'asseia i ja estava. Però és que havia sentit una cosa que li semblava una heretgia i volia dir que era fals: la seva fe no li permetia no protestar. Això explica també una mica el soroll i la reacció. És clar que molt sovint succeeixen coses molt més violentes, que poden arribar fins a incendis i morts, i això ja no és conseqüència de la professió de fe, és una de les circumstàncies que ho expliquen... Cal tenir també present que és molt manipulable per diversos personatges, polítics i de tota mena.

—Quant a les reaccions al discurs papal...

“Aquest insistir que Europa o és cristiana o no és Europa és un tema molt polític”

—Ja es veu que hi ha una sèrie d'estats i d'autoritats polítiques que tenen tendència a calmar la gent i dir que això és una badada però que, un cop han protestat per via diplomàtica i de premsa i el que sigui, ja està. Ara bé, és molt difícil de preveure com continuarà això. No sabem com serà, la reacció musulmana, i encara no hem acabat; estem al començament.

—**Si parlem de catolicisme, li podem posar noms i cognoms, perquè hi ha una Església, jerarquitzada i etcètera. Qui és l'Islam?**

—Més de mil milions de persones. I molt diferents. Però és molt fàcil atribuir a una causa religiosa i a una persona determinada molts ressentiments de gent que se sent menyspreada i en situacions econòmiques difícils, que tenen visibles els bombardejos del Líban que han destruït un país en poques setmanes... I si tot això es canalitza cap a una causa religiosa transcendent, és clar que pot tenir conseqüències molt dolentes.

—**Què és la jihad?**

—Això es discuteix molt. Joestic immers en polèmiques perquè en la traducció catalana de l'Alcorà he utilitzat una doble expressió: “esforç virtuós / guerra religiosa”, perquè penso que no es poden separar fàcilment ambdós conceptes. Del que es tractava era d'ajudar Mahoma, al principi de l'Islam, a sostenir i crear una comunitat política. No és que la religió estigui al servei de la guerra, però si ell, cap de la religió musulmana, és al mateix temps cap d'estat... Si bé ho mirem, no hi ha cap d'estat que no tingui el seu Ministeri de Defensa —que, molt sovint, és un ministeri d'atac, val a dir—. És difícil de comprendre, per als occidentals educats en la separació d'església i estat —encara que en la realitat també ací hi hagi i hi hagi hagut totes les variants possibles en aquesta relació—, que una religió tingui al mateix temps una vocació de política.

—**La relació, diguem, Església-estat és intrínseca a l'Islam?**

—L'Islam no té església. La unió de religió i estat és absoluta: els afers religiosos són una mena de ministeri més de l'estat. Aquesta unió és mítica, mòdèlica, basada en Medina, primera capital de Mahoma. La “secularització” és una paraula i un fet tan difícil de comprendre a Orient com a Occident.

—**Què pensem de la dicotomia civilització occidental / civilització islàmica?**

—Que és irreal [riu]. És ideològica. Les diferències poden ser més grans entre dos barris de València. És una simplificació per crear agressivitat mútua, i és perillosa, pel perill que comporta viure en la irrealitat, si és agressiva. Hi ha interessos per intentar dividir el món en dues bandes. Però és una generalització acientífica, encara que l'hagin creat i hi insisteixin universitaris, des d'unes universitats molt particulars.

—**D'on?**

—D'Amèrica, d'Europa, d'Israel, evidentment, però també des de centres universitaris musulmans. I el text de Benet XVI —i, generalment, quasi tots els texts vaticans— no és favorable a l'aliança de civilitzacions: ell insisteix en la pau i l'entesa, entre altres coses. O sia que aquesta divisió també té els seus suports en el cristianisme que representa el papa. Amb matisos, tot això, és clar. La realitat és complexa, i els rebuigs genèrics, molt simplistes. S'ha d'estudiar des de la universitat i des de la universalitat, per crear ponts. Mire, per donar una xifra: el percentatge de coses que vivim igual, a Alger, a 200 quilòmetres d'Alacant, és... més del 80%. Recordo uns cineastes valencians que van venir a la universitat per demanar-me com viu la gent a Tunísia, que hi volien anar a filmar no sé què. I els dic: “Home, viuen com tothom.” Però ells: “No no, volem saber com neixen els xiquets, etc.”. I jo: “Doncs en una clínica o un hospital... o un taxi.” Però ells: “Que no, que volem una tenda i volem...”. No saben de què parlen! Si vostè va a un país musulmà, veurà que hi ha coses típiques diferents —la llengua i la religió en són les primeres—, però que la major part de la vida, al món del segle XXI, té tendència a ser la mateixa.

Núria Cadenes

A Ratisbona van veure entrar el papa i als titulars dels diaris ens ha sortit Ratzinger.

Són molts anys de professor i poc temps de papa, i la temptació de tornar a passar-s'ho bé fent teologia condiciona el seu paper de pontífex, més “encotillat”.

Benet XVI pren el seu temps per pensar, escriure, comentar, explicar i fer disquisicions. El que passa és que un cop el seu missatge surt —ja sigui una encíclica, una salutació en català o un comentari sobre l'Islam—, no pot controlar el ressò de les seves paraules. I llavors el malinterpreten i ell s'entristeix. Algú haurà d'explicar-li que el món s'ha convertit en un aparador on el comentari més abstracte i teològicament exquisit pot acabar no en els caps brillants dels seus interlocutors intel·lectuals alemanys sinó en el titular d'un diari popular de Casablanca o a la ràdio que escolten els musulmans fent temps en un desert teòricament allunyat.

El papa no està acostumat al sistema d'Internet que tot ho amplifica, ni tampoc al fet que li revisin els textos. Es veu clar quan és ell qui escriu (a la seva encíclica *Deus Caritas Est* és evident que ell és autor de la primera part, però s'observen altres mans a la segona) i es nota que pensa per passos, no amb titulars. Joan Pau II era una altra història.

Hi ha hagut un error de comunicació amb les seves referències a l'Islam? Sí i no. Un error de transmissió, certament, ja que el papa volia dir una cosa i se n'ha interpretat una altra. Volia comunicar que religió i violència no van juntes, i paradoxalment dient-ho ha provocat el contrari, reaccions bel·ligerants de creients i de no creients —també hi ha fanatismes laics—. El papa volia raonar perquè creu que les religions són raonables. I ha desencadenat una bogeria col·lectiva que de racional no té res. El problema l'hem de buscar no tant en el missatge, que si el llegim minuciosament no conté errors, sinó en la recepció del missatge, que evidentment ha estat acollit per una audiència que no era la que ell tenia al cap quan parlava.